

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10804534>

Accepted: 28.02.2024

Literal Bağlamda “İlâf” Kelimesinin Türkçe Meallerdeki Çevirileri Üzerine Bir Mülâhaza

On The Translations Of The Word “İlâf” In Turkish Meanings In A Literal Context A Consideration

Hacı ÇİÇEK

Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap Dili Eğitimi, Adıyaman, Türkiye.
hcicek02@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4735-6349>

Özet

Kur’ân, Arapça olarak inmesine rağmen bütün insanlara hitap eden çağlar üstü bir kitaptır. Kur’ân’ın Arapça olarak inmesi, beraberinde Arap Yarımadası’nda lokal kalan Arapçayı küresel bir dil haline getirmiştir. Kur’ân, bütün ulusları muhatap almaktadır. Bu itibarla İslâm’a giren bütün uluslar, kendi dillerinde Kur’ân meal ve tefsirleri yazma konusunda yarışa girmişlerdir. Diğer Müslüman milletlerin dillerinde olduğu gibi Türkler tarafından da birçok Kur’ân meal kaleme alınmış, tefsir yazılmıştır. Hatta bu çalışmalar, en hayırlı icraatlar olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Arapça için, dünya dilleri arasında en şanslı dildir, demek mümkündür. Aklın bulunduğu yerde kültürel bağlamda farklı bakış ve nüansların olması doğaldır. Türkçe meallerde farklı yazarlar tarafından aynı kelimeye birden fazla anlamın verildiği müşahede edilmiştir. Hatta aynı meal yazarının veya yazarlarının farklı tarihlerde basılan meal nüshalarında bile sözcük ve kavramlarda değişikliğin yapıldığı gözlenmiştir. Bunda dildeki sözcük ve kavramların farklı formlarda kullanılmasının rolü olduğu söylenebilir. Çünkü her metinde olduğu gibi özellikle kutsal metin çevirilerinde en önemli nokta, muhatabın verilen anlamı kavraması, özümsemesidir. Bu çalışmada Kureyş sûresindeki “ilâf” sözcüğünün meallerdeki çevirileri hakkında değerlendirme ve analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’ân, Kureyş Sûresi, Türkçe, Meâl.

Abstract

Although the Qur'ân was sent down in Arabic, it is an ageless book that appeals to all people. The revelation of the Qur'ân in Arabic made Arabic, which remained local in the Arabian Peninsula, a global language. The Qur'an address all nations. In this respect, all nations that embraced Islam competed in writing translations and interpretations of the Qur'ân in their own languages. As in the languages of other Muslim nations, many Qur'ânic interpretations and commentaries were written by the Turks. In fact, these works were evaluated as the most auspicious actions. In this context, it is possible to say that Arabic is the luckiest language among the world languages. It is natural that there are different perspectives and nuances in the cultural context where the mind is located. It has been observed that more than one meaning is given to the same word by different authors in Turkish translations. It has even been observed that changes have been made in the words and concepts even in the translation copies of the same translation author(s) published on different dates. It can be said that the use of words and concepts in the language in different forms plays a role in this. Because, as in every text, the most important point, especially in sacred text translations, is references to understand and assimilate the given meaning. In this study, some evaluations and analyze were made about the translations of the word "îlâf" in the meanings of the Quraysh sura.

Keywords: Tafsîr, The Qur'ân, Surah Quraysh, Turkish, Translation.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, kendisini “*hidayete ileten bir kitap*” olarak nitelemiştir.¹ Kur'ân, muhataplarına hukuksal, sosyal, ekonomik, kültürel ve medenî hayat eksenli hükümler vaz ettiği gibi Bâbil², ‘Âd³, Semûd⁴, Eyke⁵, Medyen⁶, Medine⁷ gibi bazı coğrafi bölge ve kentlerden söz etmiş, söz konusu mekânlarda mukim insanların yanlış düşüncelerine, vahye karşı tutum ve davranışlarına dikkat çekmiştir. Buna *Ümmü'l-Kurâ* yani *kentlerin anası/anakent*⁸ diye nitelenen Bekke/Mekke⁹ ile öteden beri orada ikamet eden Kureyş kabilesi¹⁰ örnek olarak verilebilir.

İslâm'a giren uluslar, Kur'ân'ı dillerine çevirme konusunda yarışmışlardır. Her Müslüman milletin dilinde olduğu gibi Türkçede de tefsir ve mealler yazılmıştır. Tercümesi veya meali yazılan Kur'ân-ı Kerîm olunca, yapılacak işlemde cezâletin aranması kadar tabii bir

¹ Kur'ân için kullanılan hidayet kavramı için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: el-Matbaatu'l-İslâmiyye,1982), 734.

² Bakara, 2/102.

³ Abdülbâkî, *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 493.

⁴ Abdülbâkî, *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 160.

⁵ Bkz. Hicr, 15/78; Şu'arâ, 26/176; Sâd, 38/13; Kâf, 50/14.

⁶ A'râf, 7/85; Hüd, 11/84, 95; Tâhâ, 20/40; Hac, 22/44; Kasas, 28/22, 23, 45; Ankebût, 29/36.

⁷ Geniş bilgi için bk. Abdülbâkî, *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 663.

⁸ En'âm, 6/92; Şûrâ, 42/7. Kureyş Kabilesinin yaşadığı kent, dünya şehirlerinin merkezi ve anası sayılmıştır. Kâ'be/Beytullah, Kureyşlilerin yaşadığı Mekke'de olduğundan Kureyşliler, bütün Arabistan'da hatta bütün dünyada saygındırlar. Çünkü Kâ'be, Hz. İbrahim'den beri bütün dünyada bilinen bir mabetti ve Kureyşlilerin kervanları hem yazın hem kışın nereye giderlerse her ülkede saygı ile karşılanırlardı. Bunun yanı sıra Allah, onlara güvenli bir hayat vermiş, baskın ve soygunlar dünyada kol gezerken Kâ'be'nin hatırına Kureyşliler rahat yolculuk yapıyor, ticaretlerini sürdürüyorlardı. Bkz. Mehmet Bakırcı, *30. Cüz Nebe'-Nas* (Konya: Serendib Yayınları, 2020), 220-221; Mehmet Yolcu, *İnsan Onuruna Yakışır Hayatın Parametreleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 152.

⁹ Âl-i İmrân, 3/96.

¹⁰ Kureyş, 106/1.

durum olamaz. Sözlük anlamı bol ve bereketli olma, isabetli görüş¹¹ ve cömertlik olan cezâlet kelimesi, edebiyatta literal bağlamda sözde düzgünlüğün, söyleyişte ve anlamda coşkunluğun bulunması demektir.¹² Başka bir ifadeyle edebiyatta belagatli, akıcı, düzgün biçimde¹³, net ve açık ifadeyle söz söylemektir.¹⁴ Cezâletin bulunmadığı yerde onun yerine zayıf, kısıtlı, yetersiz olma anlamına gelen رَكِيكٌ /rakîk olayı devreye girecektir ki bu, ibare ve ifadenin edebî formdan uzaklaşması demektir.¹⁵

Yazar, şair ve edipler, genellikle edebî metinlerde lafzın düzgünlüğüne, nazmın güzelliğine ve bağlamın coşkunluğuna dikkat eder, onu arar ve belagatin gereklerinden sayarlar.¹⁶ Örneğin Mehmed Akif Ersoy (ö.1936), Mısır'da iken yazdığı mealinin bazı müsveddelerini Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö.1942) okuması ve tetkik etmesi için İstanbul'a göndermiş, söz konusu tercüme okuyan Elmalılı, Akif'e "Yapılan tercümelelerinin çok güzel, çok selis¹⁷ ve sade olduğunu, ancak onları cezâlet hususunda biraz zayıf bulduğunu" yazmıştır. Bunun üzerine Akif "Evet, doğrudur, cezâlet itibariyle böyledir. On sene evvel yazsaydım cezâlet olurdu, fakat bugün lisanda sadeliğe doğru büyük tahavvül/değişim var. Onun için cezâletten ziyade sadelik yönünü tercih ettim" diye cevap vermiştir.¹⁸

Meal çalışması, zahiren kolay sanılan ama içine girildikçe zorluğu görülen ve hayli emek isteyen bir metodolojiyi gerektirir. Bu nedenle meal çalışması yapanların eserlerinde cezâletin bulunması, ifadelerine coşkunluk katması; kurdukları cümlelerin okurda bir halavet, letâfet, cezâlet, suhûlet, rikkat ve itidal oluşturması beklenir.¹⁹

Bu çalışmada ağırlıklı olarak Kureyş Süresi'nin ilk iki ayetinde geçen "ilâf" kelimesine Türkçe meallerde verilen farklı anlamlar ele alınacaktır. Kavrama farklı anlamların verilmesi, beraberinde konunun derinlikli araştırılmasını, birbiriyle örtüşen ve örtüşmeyen anlamların tespit edilmesini gerektirmektedir.

Bu itibarla Türkçeye çevrilen tefsirler, esbâb-ı nüzûl formattaki eserler, Türkçe telif edilen tefsirler ve mealler, kategorik olarak değerlendirilecektir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından öncelikle ا-ل-ف /E-l-f kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını kısaca vermek yerinde olacaktır.

¹¹ Ahmed b. Muhammed, Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fi garîbi's-Şerhi'l-kebîr* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1987), 1/99.

¹² Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye el-mu'âsıra* (Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008), 1/371.

¹³ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (İstanbul: Say Yayınları, 2008), 75. Cezâleti ve nazmı bağlamında Kur'an'ın kendine has bir yeri vardır. Bkz. Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/4.

¹⁴ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye el-mu'âsıra*, 1/371. Ayrıca bkz. Muallim Naci, *Lügat-ı Naci* (İstanbul: Asır Matbaası, 1322), 286.

¹⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük -Kubbealtı Lügati-* (İstanbul: Mas Matbaacılık, İstanbul, 2010), 195. Edebiyatta kelimeler; ince veya sert söylenişlerine göre elfâz-cezele veya elfâz-ı rakika diye iki kısma ayrılır. Bkz. Abdullâh Yeğin, *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1973), 84.

¹⁶ Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hân el-Kinnevcî, *el-Bulga ilâ usûli'l-lüga* (Tikrît/İrâk: Risâletü Câmîa, ts.), 234; Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletü'l-me'âcim el-'Arabiyye* (Bağdat: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm,1979), 7/148; Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydullâh, *Şemsü'l-'ülûm ve devâ'ükelâmi'l-'Arab mine'l-külûm* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999), 7/4399.

¹⁷ Düzgün, ahenkli ve akıcı ifade, akıcı konuşma demektir. Bkz. Yeğin, *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, 619; Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 395. Çünkü dildeki üslubun ve metodolojinin oldukça belirleyici rolü vardır. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Yolcu, "Dil: İşlevi, Çeşitleri ve Alanları Bağlamında Kavramsal Bir İnceleme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2/4, (2002), 67-96; Ayşe Tokay, *Nahvin Doğuşu* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 11-19.

¹⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali Fatıha Süresi- Berâe Süresi*, Haz. Recep Şentürk- Asım Cüneyd Köksal (İstanbul: MaHYa Yayıncılık, 2012), Giriş, XIII.

¹⁹ Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 1/51.

1.E-l-f Kelimesinin Etimolojik Anlamı

Bilindiği gibi elif, alfabetik sıralamada Arap harflerinin birincisidir. Arapça bir kelime olan ve sülasî/üçlü harften oluşan **أَلِف** /*elife* fiili ise tanıdık, aşına ve bildik anlamlarına gelmektedir. Arap alfabesinin ilk harfinin de bu fiil ile ilintisi vardır. Kureyş sûresindeki **إِلَاف** sözcüğü ise antlaştı, uyuştu, birbirine karşı ısındırıldı anlamına gelmektedir.²⁰ **أَلِف** /*Ellefe*, tef'îl kalıbında olup bir şeyi oluşturmak, birleştirmek, bir araya getirmek, kitap yazmak veya derlemek demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de “ellefe” fiili ile **إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ** “Siz, birbirinize düşmandınız, Allah sizin aranızı buldu/kalpelerinizi kaynaştırdı”²¹ vurgu yapılmıştır.

Nitekim Arapçada yazar için müellif denmektedir; çünkü yazar da farklı parça ve objeleri bir araya getirip derlemektedir. Başka bir deyişle onları bir ahenk ve insicamla toplamaktadır. Belli bir sayı olan bin (1000) sayısına “elf” denmektedir; nedeni ise kapsadığı bütün sayıları içinde kaynaştırmasıdır.²²

Aynı fiilin türevlerinden olan **تَأَلَّفَ** /*teellûf* uyum, insicam, ahenk; *ihtilâf*’ın zıddı olan *i'tilâf* birleşmek, toplanmak, bir araya gelmek, koalisyon kurmak²³ demektir. **أَلُوفٌ** / *Elûf* ise yabanî kelimesinin zıddı olup evcil, dost, arkadaş ve sadık olma durumudur.²⁴ Her dilde olduğu gibi Arapçada da müradif/eşanlamlı kelimeler bulunmaktadır. **Îlâf** kelimesine müradif kelimeler mevcut olup bazı meal yazarları onları meallerinde vurgulamıştır.

2. Îlâf Kelimesine Müradif Sözcükler

Îlâf kelimesine müradif kelimeleri kısaca şu şekilde tasnif etmek mümkündür.

2.1.Ülfet

Aslı Arapça olan **ülfet** kelimesi dostluk, kaynaşma, görüşme, konuşma; **ülfet** etmek ise dostluk kurmak, kaynaşmak, bir şeye alışmak, görüşmek, görüşüp konuşmak demektir.²⁵ Uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbablık etme, ihtilat, dostluk, muhabbet demektir. **Ülfet** etmek ise alışkanlık peyda etmek, kaynaşmak²⁶ anlamlarına gelmektedir.

Hız. Peygamber, bir duasında Allah’tan, müminlerin kalplerine **ülfet** vermesini temenni etmiştir.²⁷

2.2.Ünsiyet

E-ni-se fiili cana yakın, samimi olmak, alışmak demektir. Ondan türemiş olan *üns* kelimesi alışkanlık, arkadaşlık, alışma; **ünsiyet** ise dostluk, ahbablık, birisiyle samimi olmaktır. Örneğin Arap edebiyatında birisine “**fûlân** ibn **üns fûlân**” denildiğinde “en yakın ve candan arkadaş” anlaşılmış olur.²⁸ *İnsiyyûn* kelimesi insana yakışır, yaraşır demektir. Nitekim her zaman ve mekânda ortamla rahatlıkla kaynaşması nedeniyle ademoğluna *insan* denildiği görüşünde olanlar vardır.²⁹ Bu yönüyle insan medenî sayıldığından “vahşi” sözcüğünün zıddı sayılmıştır.³⁰

²⁰ Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 81-82; Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Müessesetü'l-'A'lamî, 2005), 9/12.

²¹ Âl-i İmrân, 3/103. Ayrıca bkz. Enfâl, 8/63.

²² İsfahânî, *Müfredât*, 81-82.

²³ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-lüga* (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2/971; Neşvân el-Himyerî, *Şemsü'l-'ülûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*, 1/314.

²⁴ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye el-mu'âsıra*, 1/109.

²⁵ *Türkçe Sözlük*, haz. Komisyon (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 2/2307; Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 503; D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1994), 792.

²⁶ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1295.

²⁷ Ebû Dâvûd, “Salât”, 178.

²⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibü'l-lüga* (Beyrût: Dârü lhyâi Tûrâsi'l-Arabî, 2001), 13/60.

²⁹ Ebû Nasr İsmâîl Ali b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-lüga ve sihâhu'l-'Arabiyye* (Kâhire: 1958), 3/904; İsfahânî, *Müfredât*, 94.

³⁰ Ezherî, *Tehzibü'l-lüga*, 13/62.

Enîs; dost, arkadaş, yar demektir. Arapçada erkeğe *Enîs*; kadına ise *Enîse* ismi verilir.³¹ *Ünsiyet* de yakınlık, ahbablık; ünsiyet etmek de yakınlık kurup dostluk etmektir.³²

2.3. Mu'âşeret

Mu'âşeret kelimesi, ülfet ve ünsiyet kelimeleri kadar îlâf kavramına çok yakın olmasa da bir yönüyle îlâf ile örtüşmektedir. 'A-şe-re fiilinin işteşlik/müşareket vezninden olan muâşeret kelimesi, birlikte yaşama, birbiriyle iyi geçinme, yakın durma, samimi olma anlamlarına gelir.³³ Mu'âşir; başkalarıyla veya birbiriyle iyi geçinen, aşiret ise kabile demektir.³⁴ Te'âşür de insanlara karışma, onlarla beraber bulunmadır.³⁵ Kur'ân'da geçen *وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ* "Eşlerinizle iyi geçinin"³⁶ ayetindeki ifade bu fiil ile kullanılmıştır.

Türkçeye "âdâb-ı muâşeret" ifadesiyle insanlara karşı edepli olama, insanlara iyi davranma kastedilir.³⁷

Îlâf kelimesine eşanlamlı sözcükler verildikten sonra konunun daha iyi anlaşılması açısından sûreye adını veren "Kureyş" kelimesinin etimolojik anlamını irdelemek yerinde olacaktır.

3. Sûre'ye Adını Veren "Kureyş" Kelimesinin Etimolojik Anlamı

Nesep uzmanları, öteden beri Mekke'nin köklü kabilesi olan Kureyş'in, Nadr b. Kinâne'nin soyundan geldiği konusunda ittifak etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'e *نَحْنُ بَنُو النَّضْرِ* "Biz, Nadr b. Kinâne'nin çocuklarıyız; annemizi itham etmez, babamızla da ilgisiz olduğumuzu söylemeyiz" mealinde bir rivayet isnat edilmiştir.³⁸

Bazı kaynaklara göre Kureyş sözcüğü Arapçada *kırş* kelimesinin küçüklük, azlık ve sevgi gösterme ifadesinin ism-i tasgiridir. *Kırş* ise denizlerde gemileri takip edip onlarla oynayan bir balık türüdür. Günümüzde köpek balığı diye bilinmektedir. Dönemindeki bilgi ve şartlara göre İbn Abbâs (ö.68/687-688), Kureyş ile adı geçen deniz canlısı arasındaki ortak özellikleri "Denizde beslenen ama eti tüketilmeyen; denizde hâkim olan ama dizginlenmeyen bir hayvan" diye nitelemiştir. İbn Abbâs, bir şiirden mülhem "Bu kabile, güçlü olduğundan Kureyş diye adlandırılmıştır" diye bir yorumda bulunmuştur. Kureyş kelimesinin ism-i tasgir oluşuna gelince, Kabilenin *Ceziretü'l-Arab* bölgesindeki büyüklüğünü ve toparlayıcılığını vurgulamak içindir. Kureyş kabilesi, Ka'be'ye sahiplik yapması nedeniyle öteden beri Hicâz'da kabileler arasında denge sağlayan olarak algılanmıştır.³⁹ Bu nedendir ki "İmamlar

³¹ Abdullâh Yeğîn, *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, 131; Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 345.

³² Yeğîn, *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, 749; Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1297.

³³ Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâil ed-Darîr el-Mürsi İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/360.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/574.

³⁵ Mecduddîn Muhammed b. Yakûp el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 440.

³⁶ Nisâ, 4/19.

³⁷ Yeğîn, *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, 438.

³⁸ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 32/296; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 2002), 10/301; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 6/286; Vehbe Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1991), 30/417-418.

³⁹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 32/297; Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998), 3/682; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 22/261; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, 9/202; İsmâil Hakî Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 10/519; Muhammed Emîn el-Hererî, *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü Tavki'n-Necât, 2001), 32/352.

*Kureyştendir*⁴⁰ rivayeti meşhur olmuştur.⁴¹ Çünkü kazançlarını gerek güneyde gerekse kuzeydeki beldeleri dolaşıp ticaret yaparak sağlıyorlardı.⁴²

Başka kaynaklar ise Kureyş kelimesinin “bol kazanma hırsına sahip olmak”, “teftiş etmek”, “elindeki malı ve metayı evirip çevirmek” gibi anlamlara geldiğini; bu nedenle Mekke’deki kabilenin Kureyş diye adlandırıldığını kaydetmiştir.⁴³ Onların, dağınık Arapları bir araya getirdikleri, bizzat el emeklerinden yedikleri, hac mevsiminde hacıları barındırdıkları, Zemzem suyundan yararlandıkları, ihtiyaçlarını karşıladıkları, Ka’be’nin örtüsünü ve anahtarını muhafaza ettikleri bilinmektedir.⁴⁴

Kureyşliler, kış mevsiminde sıcak Yemen’e, yazın ise nispeten serin olan Şam’a olmak üzere yolculuk yapıyor, ihtiyaç duydukları temel gıda mallarını uzaklardan temin ediyorlardı. Her iki yöreye yaptıkları yolculuklarında güvendeydiler; çünkü *Allah’ın Ev’*inin sakini ve bakıcısıydılar.⁴⁵ Yüce Allah’ın söz ettiği yolculuklar, sadece Yemen ve Şam ile sınırlı olmayıp Kureyşlilerin, yaz mevsiminde gölgesi ve suyu bol Taif’e gitmeleri, kışın ise ticaret için yeniden Mekke’ye dönmeleri de ayetlerin maksatları arasında sayılmıştır.⁴⁶

4. Türkçe Meallerde İlâf Sözcüğüne Verilen Anlamlar

Bu çalışmada “Türkçe Meallerde İlâf Sözcüğüne Verilen Anlamlar” başlığı altında mealleri “Türkçeye Çevrilen Tefsirlerde”, “Türkçeye Çevrilen Esbâb-ı Nüzûl Konulu

⁴⁰ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1989), 6/402, 403, 7/452; Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 19/318, 20/249; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 5/45; Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsenâ el-Mevsilî, *el-Müsned* (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1984), 6/321, 7/94; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1984), 1/252; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat* (Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.), 4/26, 6/357; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr* (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985), 1/260; Taberânî, *Kitâbü'd-Du'â'* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1413), 583; Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, 4/85; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1974), 3/171, 5/8, 7/242, 8/122; Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3/172, 8/243, 247; Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr* (Karaçi: Câmiâtü'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, 1989) 3/269; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 3/162.

⁴¹ Kur'an'ın ilahî öğretilerinde imamet veya başka bir statünün ilanihaye bir kişi, grup, aşiret, kabile veya ırkın hakkı olduğuna dair herhangi bir telmih, kanıt ve işaret bulunmamaktadır.

⁴² Ebû'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidü't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fi vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4/802; Hererî, *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fi ravâbi 'ulûmi'l-Kur'an*, 32/352.

⁴³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'an*, 10/301.

⁴⁴ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdi, *Tefsîru'l-Kur'an (en-Nüket ve'l-'uyûn)* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992); 6/346; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fi tefsiri'l-Kur'an*, (Beyrût: Dâru İhyâ et-Turâsi'l-Arabî, 1420), 5/310; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. el-Muhâribî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-'azîz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1422), 5/525; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el- Kurtubî, *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'an* (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 207203; Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* (Beyrût: Şirketü Dâru'l-Erkam, H/1416), 2/514; Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, H/1420), 10/546.

⁴⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 24/622; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/802; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Se'âlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'an* (Beyrût: Dâru İhyâ et-Turâsi'l-Arabî, 1997), 5/629; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'an*, 10/302; Kurtubî, *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'an*, 20/201; Mâverdi, *Tefsîr*, 6/347; Muhammed Emin b. Muhammed eş-Şinkîfî, *Edevâü'l-beyân fi îzâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995), 9/110; 24/619-624.

⁴⁶ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-'azîz*, 5/525; İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*, 2/514; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 10/549; Se'âlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'an*, 5/629.

Eserlerde”, “Türkçe Telif Edilen Tefsirlerde”, “Türkçe Telif Edilen Meallerde” ve “Türkçeye Çevrilen Meallerde” olmak üzere beş kategoride ele almaya çalışacağız.

4.1.Türkçeye Çevrilen Tefsirlerde

Bu başlıkta Türkçeye çevrilen tefsirlerdeki Kureyş sûresine verilen mealler ele alınacaktır. Taberî'nin tefsirini çevireler, adı geçen sûreye şu meali vermiştir: 1-3-Kureyş, hiç olmazsa alıştırdığı, kış ve yaz yolculuğuna ısındırıldığı için bu Kâbe'nin rabbine ibadet etsinler.⁴⁷

Fî Zilâl mütercimleri, sûredeki ilk iki ayetin mealini “1.Kureyş'in uzlaşıp anlaşması için, 2.Yaz ve kış yolculuklarında uzlaşıp anlaşması için”⁴⁸ şeklinde tercüme ederken, Zemahşeri'nin (ö.538/1144) *Keşşâf*'ını çevirenler ise aynı ayetlere “1.(O yağmacılık ortamında, diğer kabileler nezdinde) Kureyş'e ülfet sağlandığı için; 2. yani yaz ve kış yolculuklarını (güvenlik ve esenlik içinde) rahatça gerçekleştirebildikleri için...”⁴⁹ şeklinde vermişlerdir.

Burada bir noktaya dikkat çekmekte yarar görüyoruz: Komisyon halinde yapılan çalışmaların, daha uygun ve nitelikli olduğu söylenebilir.

1.Kureyş'in güvenliğini sağladığı, 2.Kış yaz seyahatlerini emniyet içinde gerçekleştirdiği için, 3.Onlar, şu evin Rabb'ine kulluk etsinler. 4.O Rab, onlar açlıktan kurtaran ve her çeşit korkudan güvende kılandır.⁵⁰

1.Kureyş alıştırdığı için, 2.Yaz ve kış yolculuklarına alıştırdıkları (için), 3.Bu Beyt'in rabbine ibadet etsinler. 4.Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emin kılmıştır.⁵¹

1-2.Kureyş kabilesinin yaz ve kış yolculuklarında uzlaşması ve anlaşması sağlanmıştır. 3-4.Öyleyse kendilerini açken doyuran ve korku içindeyken güven veren bu Kâbe'nin Rabbine kulluk etsinler.⁵²

1-Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, 2. Kış ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için⁵³, 1.Kureyş'in alıştırılması için. 2.Yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı, 3.Bu evin rabbine ibadet etsinler. 4.Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emin kılmıştır.⁵⁴

1.Kureyş'i alıştırdığı için, 2. Onları kış ve yaz yolculuğuna alıştırdığı için, 3.Bu Ev (Kâbe)'nin⁵⁵ rabbine kulluk etsinler.4.O (Rabb) ki onları yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu. Dikkat edildiği üzere bu çeviri mealde kısa da olsa Kureyş ve Kâbe'ye dair bazı dipnotlar kaydedilmiştir.⁵⁶

⁴⁷ Bkz. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, *Taberî Tefsiri* (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 9/233.

⁴⁸ Seyyid Kutub, *fî Zilâl'il-Kur'an*, çev. M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa, (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 16/383.

⁴⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmüd b. Ömer ez-Zemahşeri, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Komisyon (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), 6/1423-1424.

⁵⁰ Bkz. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi İbn Acibe, *el-Bahrü'l-medid fî tefsiri'l-Kur'âni'l-mecid*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015), 11/154.

⁵¹ Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsîr*, çev. Abdüsselam Arı (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1992), 16/389.

⁵² Muhammed Mahmud Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: İlim Yayınları, ts.), 6/610.

⁵³ Şemsüddîn Ebü Abdullâh İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâi'ut-tefsîr*, çev. Halil Aldemir-Mehmet Ali Kara -Savaş Kocabaş (İstanbul: Polen Yayınları, 2011), 4/606.

⁵⁴ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 15/8682.

⁵⁵ Sûredeki el-Beyt kelimesi Kâbe manasındadır. Mâide sûresindeki bir ayette “beyt”, Kâbe'ye “bedel” olarak zikredilmiştir ki ayet şudur: Allah, Kâbe'yi o saygıdeğer evi insanlar için (hayat ve güven) durağı yaptı. (Mâide 5/97). Bkz. İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis -Nüzûl Sırasına Göre Kur'an Tefsiri-*, çev. Komisyon (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 1/290.

⁵⁶ Bkz. İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, 1/290.

1.Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, 2.Kış ve yaz yolculuklarında, kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için. 3. Artık bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler. O ki, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir.⁵⁷

1.Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, 2.Kış ve yaz yolculuklarında, kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için⁵⁸;

1 (Eğer Allah'ın başka nimetlerinden dolayı O'na kulluk etmiyorlarsa hiç değilse Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları alıştırdığı için, 2-Onları kış ve yaz yolculuğuna onları (kışın Yemen'e, yazın Şam'a girmeğe) güvenliğe kavuşturduğu ya da başkalarıyla) alıştırdığı için.⁵⁹

Parantez içindeki açıklamalar, her ne kadar verilmek istenen mesajın daha iyi anlaşılmasına yönelik olsa da ardı ardına yapılan açıklamalar, okuyan kimseyi usandırması muhtemeldir.

Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için.⁶⁰

4.2.Türkçeye Çevrilen Esbâb-ı Nüzûl Konulu Eserlerde

Çalışmamıza Arapçadan tercüme edilen iki Esbâb-ı Nüzûl eseri de dahil etmeyi uygun gördük. Çünkü söz konusu eserlerde de mezkûr ayetlerin mealleri verilmiştir, onlar şunlardır:

Abdülcélil Alpkıray, 1-4: Kureyş'e kolaylaştırıldığı, evet, kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için onlar, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabb'ine kulluk etsinler⁶¹ şeklinde tercüme ederken, merhum Salih Akdemir (ö.2014) ise çevirdiği eserde Kureyş Sûresinin mealini aşağıdaki şekilde vermiştir:

1.(Hiç değilse kendilerini) Kureyş'i bir araya getirip anlaştırdığı, 2.Yaz ve kış yolculuğunda onları (güvenliğe kavuşturduğu ya da başkalarıyla) ısındırıp yakınlaştırdığı için, 3.Şu evin (Kâbe) Rabbine kulluk etsinler; 4.Ki O, kendilerini açlıktan (kurtarıp) doyuran ve korkudan güvenliğe kavuşturandır.⁶²

4.3.Türkçe Telif Edilen Tefsirlerde

1.İylâfı için Kureyş'in, 2.Sefere iyilâfları yazın, kışın 3.Hiç olmazsa onun için kulluk etsinler rabbine bu Beytin 4.Ki onları açlıktan doyurdu ve korkudan emîn buyurdu.⁶³

Eserin orijinalinden alınan bu mealler, bir asra yakın önceki neslin ölçülerine göre cezâletli kabul edilse bile Akif'in tercih ettiği anlamdaki sadelik, arılık ve duruluk, daha önem arz etmektedir.

Birçok meal çalışması gerçekleşmesine rağmen, eseri oldukça sadeleştirildiğinden Elmalılı'nın tefsiri ve mealine dair ayrı bir başlık açmayı uygun görüyoruz.

⁵⁷ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2003), 19/369-373.

⁵⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebir*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 4/461-462.

⁵⁹ Ebü'l-Ala Mevdûdî, *Tefhîmü'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, çev. Komisyon (İstanbul: İnsan Yayınları, 1988), 7/249.

⁶⁰ Celâleddin Ebül-Fadl Abdürrahman b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr, Hadislerle Kur'an Tefsiri*, çev. Zekeriya Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 15/622.

⁶¹ Abdürrahmân b. Ebübekir Celâleddin es-Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl -Ayat-i Kerimelerin İnış Sebepleri-*, çev. ve tahrîç, Abdülcelil Alpkıray (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 585.

⁶² Abdülfettâh el-Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl -Sahabe ve Muhaddislere Göre-*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Fecr Yayınevi, 1995), 479.

⁶³ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, 9/6149.

4.3.1.Elmalılı'nın "Hak Dini Kur'ân Dili" Adlı Tefsirinin Sadeleştirilmiş Nüshalarında

1-4.Kureyş'in îlâfî için, onların kış ve yaz yolculuklarına îlâflarından dolayı, onları açlıktan (kurtarıp) doyuran ve onları korkudan emin kılan bu evin, Kâbe'nin Rabbine kulluk etsinler.⁶⁴

1-2.Kureyş kabilesi; (hiç değilse ilahi takdir gereği) yaz ve kış yolculuklarında kendilerine uzlaşma ve anlaşma imkânı verildiğinden dolayı; 3-4. Kendilerini açlıktan kurtaran ve korkudan emin kılan bu Kâbe'nin Rabbine kulluk etsinler!⁶⁵

1.Anlaşma imkânı sağlandığı için Kureyş'e, 2.yazın ve kışın yolculuk etmelerine imkân sağlandığı için, 3.hiç olmazsa onun için kulluk etsinler bu Beyt'in (Kâbe'nin) rabbine 4.ki onları açlıktan doyurdu ve korkudan emin kıldı!⁶⁶

1.Kureyş'in güven ve barış antlaşmalarından faydalanmalarını sağlamak için. 2.Kış ve yaz seferlerinde kadrini bilmiş olmaları için. 3.Bu Kâbe'nin Rabbine kulluk etsinler. 4.O, kendilerini açlıktan kurtararak beslemiştir ve her tehlikeye karşı onlara emniyet vermiştir.⁶⁷

1-Kureyş, alıştırıldığından, ısıdırıldığından dolayı, 2-Onların, yaz ve kış yolculuğuna alıştırıldığından dolayı, 3-Hiç olmazsa onun için, bu evin -Ka'be'nin- Rabbine kulluk etsinler. 4-Ki onları, açlıktan doyurdu ve onları korkudan emin kıldı.⁶⁸

Elmalılı'nın sadeleştirilmiş mealinden aldığımız beş nüshaya dikkat edildiğinde, yek diğerinin kopyası olmasın hassasiyetinden olsa gerek, oldukça farklı sözcüklerle sadeleştirilmiştir. Aslında bazı ifade ve ibarelerin mealleri, birbiriyle örtüşse veya aynı olsa da Türkçedeki edebî sözcüklerin kullanılmasında bir beis görülmemesi kanaatindeyiz. Zira, bir başka meal ile örtüşmesin diye oldukça uzak sözcüklerin vurgulanması, beraberinde ifadedeki selisin ve cezâletin erozyona uğramasına, düz cümlelerin yerine okuru yoran devrik cümlelerin yerleşmesine neden olmaktadır.

4.4.Türkçe Telif Edilen Meallerde

Elmalılı'nın tefsiri ve mealı yanı sıra cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınan mealler arasında Ömer Rıza Doğrul'un (ö.1952) çalışması da bulunmaktadır. Onun Kureyş sûresine verdiği anlam şöyledir:

1.Kureyş'in (güven ve barış antlaşmalarından faydalanmalarını sağlamak) için, Kış ve yaz seferlerinde faydalandıkları antlaşmaların kadrini bilmiş olmak için, 3.Onlar artık bu evin Rabbine ibadet etsinler ki, 4.kendilerini açlıktan kurtararak beslemiştir ve her tehlikeye karşı onlara emniyet vermiştir.⁶⁹

Merhum Hasan Basri Çantay (ö.1964) ise meal çalışmasında yararlandığı kaynakları dipnotta göstermiş, sûrede iki dipnotta açıklayıcı notlar vermiştir:

⁶⁴ Elmalılı, *Satır Arası Kelime Mealı*, sad: Süleyman Doğan (İstanbul: Aktif Dağıtım, 2016), 602.

⁶⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli-Türkçe Anlamı-*, Haz. S. Gümüş-Y. Çiçek-M. Demirci- (İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, 1997), 604.

⁶⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Satır Arası Kelime Mealı*, sad: A. Cevad Karaman (Konya: Kervan Yayın Dağıtım, ts.), 604.

⁶⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, sadeleştirilen: Lütfullah Müftüoğlu-Murat Haliloğlu (İstanbul: Dergâh Ofset, 2008), 445.

⁶⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, haz. Kasım Yayla (İstanbul: Merve Basım Yayın Dağıtım, 2015), 604.

⁶⁹ Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu-Kur'ân- Kerim'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi*- (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1955), 2/957-958.

1.(Baari)⁷⁰ Kureyş⁷¹ emn-ü selamete, 2.kış ve yaz kendilerini seyr-ü seferde esenliğe (ve garantiye) kavuşturduğundan dolayı, 3.Şu beytin (Kâbe'nin) Rabbine ibadet etsinler onlar. 4.(O Rab ki) onları açlıktan (kurtarıp) doyuran, kendilerine korkudan eminlik verendir O.⁷²

Ömer Nasuhi Bilmen de (ö.1971) hem meal hem tefsir formatında bir eser kaleme almıştır. Doğrusu, onun edebî üslubu da cezâlet sanatı bağlamında ele alındığında, günün koşullarına göre oldukça yararlı olduğu anlaşılacaktır: 1.Kureyş'in -seyahate- ülfet ettirildiğinden dolayı, 2.Onların kış ve yaz seyahatine ülfet ettirilmiş oldukları için. 3.Artık bu beytin -Kâbe-i Muazzama'nın- Rabbine ibadette bulunsunlar ki; 4.Onları açlıktan -kurtarıp- doyurdu ve onları korkudan emin kıldı.⁷³

Merhum Ali Fikri Yavuz'un (ö.1992), meali, neşredilen dönemdeki neslin anlayabileceği formda olduğu söylenebilir. Onun parantez içi açıklamalar ile yaptığı meali şöyledir: 1.(Ey Rasûlüm, o Kureyş kabilesine haber ver ki, diğer nimetler bir yana, hiç olmazsa şu iki büyük nimet olan) Kureyş'in meydana getirilmiş ünsiyet ve alışkanlıkları için: 2. Kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) göç etmeğe alıştıkları için; 3.Bu Beyt'in (Kâ'be'nin rabbine ibadet etsinler, (putlara tapmayı terk etsinler). 4. O Rab ki, onları açlıktan doyurdu ve kendilerini (Ashab-ı Fil'in saldıdığı) korkudan emin kıldı.⁷⁴

Hüseyin Atay'ın (ö.2023) çalışması, geleneksel meal metodolojisinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Örneğin besmeledeki Allah'ın "Rahmân" ve "Rahîm" sıfatlarını, "Acıyan" ve "Acıyıcı" sözcükleriyle tercüme etmiştir. Merhumun üslûbuna saygı göstermekle beraber kanaatimizce "Rahmân" ve "Rahîm" kelimeleri, kulağa daha armonik aksetmektedir. "Îlâf" kelimesine de herkesten farklı olarak sadece kendisi "uyarlama" anlamını vermiştir. Kureyş Sûresi yerine ise "Kureyş Kabilesi Bölümü" diye başlık koyduğu açıklaması ve meali şöyledir:

106. Kureyş kabilesi bölümü Mekke döneminde inmiştir. 4 ayettir.

Acıyan Acıyıcı Olan Allah Adına.

1-2-Kureyş'in uyarlaması; yaz ve kış yolculuklarında uyarlaması sağlanmıştır. 3-4-Öyleyse, kendilerini açken doyuran ve korkudan onları güvende kılan bu evin Rabbine tapsınlar.⁷⁵

"Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir" adlı tefsir çalışmasının yazarları, "Kur'ân Yolu Meali" başlığı altında Türkçe bir meal kaleme almış ve söz konusu ayetlere şu meali vermişlerdir: 1-2.Kureyş'in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lütuflarda bulundu).⁷⁶

Aynı komisyon *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*⁷⁷ adıyla, masrafları Suudi Arabistan Krallığına karşılanmak üzere, Medine-i Münevvere'de Cidde Kral Abdülaziz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Abdullah Mübeşşir Al-Terazi tarafından gözden geçirilerek yayınlanmıştır. Bu nüshadaki Kureyş Sûresi'nin ilk iki ayetine şu meal yapılmıştır:

⁷⁰ Çeviri metinde (Baari) diye yazılmıştır.

⁷¹ "Kureyş" büyük bir kabilenin adıdır. Babaları, Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar'dır. (Şeyhzâde Celâleyn). Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, (İstanbul: nşr. Mürşit Çantay, 1990), 3/1223.

⁷² Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 3/1223.

⁷³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985), 8/4088.

⁷⁴ Ali Fikri Yavuz, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâl-i Âlisi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967), 602.

⁷⁵ Hüseyin Atay, *Kur'ân-Türkçe Çeviri-* (Ankara: Atay Yayınları, 2013), 602.

⁷⁶ Bkz. *Kur'ân Yolu Meali*, H. Karaman- M. Çağrıncı-İ. Kâfi Dönmez- S. Gümüş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 602.

⁷⁷ Kapağında ise "*Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*" diye yazılmıştır.

1-4.Kureyş'e sevdirmiş olmasından yani kış ve yaz seyahatleri onlara sevimli kılınmasından ötürü Kureyşliler, kendilerini açlıktan doyuran ve her türlü korkudan emin kılan bu evin Rabbine kulluk etsinler.⁷⁸

Komisyon, verdiği meale dair şu açıklamayı yapmıştır: Kureyş kabilesi, Allah'ın evi Kâbe'nin sahipleri oldukları için cahiliyet devrinde yazın Tâif'in serin yaylalarına, kışın da Yemen'in ılık bölgesine serbestçe giderlerdi. Bu, seyahatler onlara sevdirmişti. İşte bu, Allah'ın onlara bir ihsânı idi, çünkü bu şekilde serbest dolaşma sonunda büyük ölçüde ticaret yapıyorlar ve kazanç elde ediyorlardı.

Hayreddin Karaman Hoca ve arkadaşlarının kalem aldığı ve farklı zamanlarda basılan aynı eserin önceki nüshası ile sonradan (gözden geçirilmiş) basılan son baskılarının mealleri, birbirinden oldukça farklılık arz etmektedir. Örneğin, söz konusu ilk baskılarda ayetlere

[Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için, Kureyş de kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin. 1-4]⁷⁹ şeklinde meal verilmişken gözden geçirilmiş 2020 baskısında ise [1-2. Kureyş'in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lütuflarda bulundu). 3-4. Onlar da kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin rabbine kulluk etsinler]⁸⁰ diye meal verilmiştir. Bu itibarla Hayreddin Karaman ve arkadaşlarının zamanla aynı Arapça kelimeye farklı anlamlar yüklemelerini, Akîf'in cezâlet sanatına yaklaşımı bağlamında değerlendirmek gerekir.

Süleyman Uludağ, iki ayete "1.(Eğer Allah'ın başka nimetlerinden dolayı Ona kulluk etmiyorlarsa hiç değilse) Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları alıştırdığı için, 2.Onları kış ve yaz yolculuğuna (kışın Yemen'e, yazın Şam'a gitmeğe) alıştırdığı için" diye meal verirken⁸¹; Sıtkı Gülle ise (ö.2015) aynı ayetleri "1.Kureyş'i alıştırdığı için, 2.Onları kış ve yaz göçüne alıştırdığı için" şeklinde çevirmiştir.⁸²

Merhum Talat Koçyiğit (ö.2011), mealinde hiçbir parantez içi açıklama yapmaksızın Sûrenin dört ayetini bir cümle halinde çevirmiştir: 1-4: Bari Kureyş'in emniyetini, onların kış ve yaz yolculuğunda güvenliğini sağladığı için, onları yedirip açlıktan, onlara güven verip korkudan kurtaran bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler.⁸³

Abdülfettâh el-Kâdi'nin eserini çeviren merhum Salih Akdemir, ayrıca bir meal çalışması yapmıştır. Kureyş Sûresine "Çok Seven, Çok Müşfik Olan Allah'ın Adıyla" başlamış ve adı geçen sûreye şu anlamı vermiştir:

1-4.Madem ki (Allah), Kureyş'in yaptığı anlaşma ile, onların kış ve yaz yolculuklarını güvenle yapmalarını sağlamıştır, o halde onlar, kendilerini aç iken doyuran ve her türlü korkudan güvende kılan bu Ev'in Rabbine ibadet etsinler (O'nun için çalışsınlar)!⁸⁴

Erhan Aktaş ise Sûrenin başındaki besmeleye (Rahmeti Bol ve Kesintisiz Olan Allah'ın Adıyla) anlamını verdikten sonra açıklayıcı notlar eşliğinde mealine şöyle başlamıştır:

- 1.Kureyş'i alıştırdığı için; (Kureyş'in emin ve rahat olmasını sağladığı için.)
2. Onları kış ve yaz yolculuğuna alıştırdığı için; (Emin ve rahat olmalarını sağladığı için.)
3. Bu evin (Kâbe'nin) Rabb'ine kulluk etsinler. (Kulluk, kaçınılmaz, zorunlu bir

⁷⁸ Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali, H. Karaman ve Arkadaşları (Medine-i Münevvere: nşr. Suudi Arabistan Krallığı, 1987), 601.

⁷⁹ Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (Gözden Geçirilmiş), H. Karaman-İ. Kâfi Dönmez- M. Çağrıncı-S. Gümüş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 5/693.

⁸⁰ Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, H. Karaman-İ. Kâfi Dönmez- M. Çağrıncı-S. Gümüş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020,) 5/692.

⁸¹ Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1975), 602-603.

⁸² Sıtkı Gülle, Kelime Anamlı Kur'ân-ı Kerim Meali (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1999, 3/616.

⁸³ Bkz. Talat Koçyiğit, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Mealisi (Konya: Hüner Yayınevi, 2021), 470.

⁸⁴ Salih Akdemir, Son Çağrı Kur'ân (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 602. Akdemir, 1995'te el-Kadi'den çevirdiği eserin Kureyş Sûresi mealinde de farklı anlamlar yüklemiştir. Bkz. 62.dipnot.

durumdur; seçim, kul olup olmamakla ilgili bir şey olmayıp, kulluğun kime yapılacağı ile ilgilidir. Kulluk ya Allah'a özgü olur ya da Allah'ın dışında başka şeylere olur. Kulluğun Allah'a özgü olması özgürlüktür, Allah'tan başkasına: bir güce, dünya malına, insanın kendi hevasına, iktidara, düşünceye, kişiye vs. olması ise köleliktir. Kulluk seçiminde tevhid gerçekleştirilmezse inanca dair her şey anlamını ve önemini yitirir, yaşam ve inanç şirke dönüşür. İnsanın yaşamında kulluğun kapsamadığı hiçbir alan yoktur. Müslüman için kulluk insanın ruhen ve bedenen bütün varlığı ile Allah'a bilinçli bir bağlılık ve yönelmesidir. İbadet, kulluğun mastar formudur. 4. Onları yedirip açlıktan korudu ve onları korkudan güvene kavuşturdu.⁸⁵

Medine Balcı ise mealini kelime kelime vermeyi uygun görmüştür. Bu nedenle ifadeler devrik olmuştur: 1.Kureyş'in ünsiyet ve alışkanlıkları için. 2.yazın ve kışın göç etmeye ülfet ettirdikleri için. 3.beytin bu Rabbine ibadet etsinler. 4.korkudan onları emin kıldı, açlıktan.⁸⁶

Balcı'nın bu formattaki mealı, Türk bir hanım tarafından yapılmış ilk çalışmadır. Balcı, mealinin başında "Önemli Not" başlığı altında eserini, Arapça cümle bilgisine vâkıf olup Arapçaya aşinalığı olanlarla Türkçe meal okumak isteyenler için hazırladığını, ayetler altında bulunan Türkçe kelimeleri sağdan sola veya soldan sağa okuyarak mananın elde edilemeyeceğini belirtmiş; daha sonra ise bu şekilde okumanın mahzurlu olacağını vurgulamıştır. Onun bu açıklaması, çalışmasına gelecek eleştirilere bir bakıma set çekmiş olmaktadır.

1-4.Kureyş **Kabilelerinin** güvenliğini sağladığı için; **evet evet hiç olmazsa** onların yaz ve kış **yaptıkları** yolculuğun güvenliğini sağladığı için kulluk etsinler şu Mabed'in Rabbine: aç kalmasınlar diye onları doyuran ve korkudan emin kılan **Rabb'e**.⁸⁷

Merhum Baltacıoğlu (ö.1978), söz konusu ayetlerdeki îlâf sözcüğüne 1.Bu da Kureyş'in esenliği için yapılmıştı, 2. kış, yaz seferlerinin esenliği için⁸⁸ şeklinde anlam verirken, yine merhum Sadık Türkmen (ö.2010) ise 1-Kureyş'in emniyeti ve dokunulmazlığı için; 2. kış ve yaz yolculuklarının emniyet ve dokunulmazlığı için⁸⁹ diye meal vermiştir.

1.Kureyş (kabileleri, güvenliği sağlanıp sefere) alıştırdığı (ve başkalarıyla uzlaştırdığı) için; 2.Kış(ın Yemen) ve yaz(ın Şam) seferine (Allah'ın) kendilerini alıştırdığı (ve başkalarıyla uzlaştırdığı) için; 3.Şu Beyt'in (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler. 4.O (Rab) ki onları (Kâbe hürmetine) açlıktan (kurtarıp) doyurmuş, hem de kendilerini korkudan güvene kavuşturmuştur.⁹⁰ Feyizli, mealde birçok müdrec bilgiye yer verdiği için, ifadelerdeki coşkunluğun erozyona uğradığı söylenebilir.

Kureyş veya "Lilâf" Sûresi

1.Kureyş'i ülfet ettirmek için, 2.Onların kış ve yaz ülfetleri için öyle yaptı. 3-4.Artık bu beytin Rabbi olup kendilerini açlıktan kurtaran, korkudan emin kılan Zât'a ibadet etsinler.⁹¹

Müellif İzmirli (ö.1946), yukarıda îlâf kelimesinin anlamını her iki yerde de "ülfet" kavramıyla karşılarken, merhum Yusuf Işıcık (ö.2020) ise Kureyş Sûresine şu anlamı vermiştir: 1.Kureyş'i güven içinde kıldığı için, 2.Kış ve yaz yolculuklarında imkân sağladığı için, 3.Evet (hiç olmazsa) bunun için onlar bu Kutsal Ev'in Sahibi'ne kulluk etsinler. 4.O ki, onları açken doyurdu ve korku içindelerken güvende kıldı.⁹²

⁸⁵ Erhan Aktaş, *Kerim Kur'an Türkçe Çeviri* (Ankara: Emsal Matbaacılık, 2022), 780.

⁸⁶ Medine Balcı, *Kur'an-ı Kerim ve Kelime Mealı* (İstanbul: Ebrar Yayınları, 1991), 1188.

⁸⁷ Bkz. Mustafa Yıldız, *Son Mesaj -Kur'an-ı Kerim ve Gerekçeli Türkçe Meal-* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2013), 645.

⁸⁸ İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, *Kur'an* (Ankara: Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., 1957), 526.

⁸⁹ Sadık Türkmen, *İniş Sirasına Göre Kur'an'ın (Kâinat/Sünnet ve Akıl/Bilim Işığında Yapılmış) Türkçe Çevirisi* (İstanbul: Sadık Türkmen Yayınları, 2010), 62.

⁹⁰ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzül-Furkan -Tefsirli Kur'an-ı Kerim Mealı-* (İstanbul: Server Yayınları, 2014), 602.

⁹¹ Bkz. İsmail Hakkı İzmirli, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Ma'âni-i Kur'an)* (İstanbul: Eren Yayınları, ts.), 603.

⁹² Yusuf Işıcık, *Kur'an Mealı* (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2010), 471.

1.Kureyş'in kaynaşması için. 2.Kış ve yazın iş seyahatlerinde kaynaşmaları için, 3.Şu evin (Kâ'be'nin) rabbine ibadet etsinler. 4.O (Rab) ki, onları açken doyurdu ve onları korkudan emin kıldı.⁹³

1.Kureyş'in güvenliğini (sağladığı) için, 2.Onların kış ve yaz yolculuklarının güvenliğini (sağladığı için), 3.Bu Ev'in (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler. 4.O ki onları açlıktan (kurtarıp) doyurdu ve korkudan güvene kavuşturdu.⁹⁴

1.Rabbin Kâbe'yi korumakla, Kureyş'e birtakım imkânlar bahşetmiş, 2.Böylece onların kış ve yaz mevsimlerinde yaptıkları ticarî seferleri, güven içinde devam etmiştir.⁹⁵

Mealini ayetlerin nüzul sırasına göre tanzim eden Bayraktar Bayraklı, Sûreye şu mealı vermiştir:

1.Kureyş'i alıştırdığı için. 2.Onları kış ve yaz yolculuklarına alıştırdığı için. 3.Bu evin Rabbine kulluk etsinler. 4.O ki onları yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu.⁹⁶

DİB yayınlarından Halil Altuntaş ile Muzaffer Şahin'in hazırladığı mealde ise Kureyş Sûresi'ne (Talat Koçyiğit gibi) bir cümle halinde şu anlam vermişlerdir:

1-4. *Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için*, Kureyş de kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin.⁹⁷

1.(Allah) Kureyş'i (emniyet ve selamete) alıştırdığı için, 2.Onları (ticaret için) kış ve yaz yolculuğuna alıştırdığı için, 3.O halde (onlar da) bu Beyt'in (Kâbe'nin) Rabbine (şükür için) ibadet etsinler! 4.O (Beyt'in Rabbi) ki onları açlıktan doyurdu ve kendilerini korkudan emin kıldı.⁹⁸

Hayrât Neşriyat'ın mealinin metninde açıklama amacıyla parantez içi düşülen notların fazlalığı, okuru yorar nitelikte olduğu müşahede edilmiştir.

1.(Hiç değilse kendilerini) Kureyş'i bir araya getirip anlaştırdığı, 2.Yaz ve kış yolculuğunda onları (güvenliğe kavuşturduğu ya da başkalarıyla) ısındırıp yakınlaştırdığı için, 3.Şu an (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler. 4.Ki O kendilerini açlıktan (kurtarıp) doyuran ve onları korkudan güvenliğe kavuşturandır.⁹⁹

Görüldüğü üzere Ali Bulaç da parantez içi açıklamalar ile mealini yazmıştır.

1.Kureyş'in uzlaşması için, 2.Onların kış ve yaz yolculuklarında uzlaşmaları için, 3.Bu evin rabbine kulluk etsinler. 4.O, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan emniyete kılandır.¹⁰⁰

1.Ülkelerine ısındırdığı, güvenlik ve barış içinde yaşattığı, barışın nimetlerinden faydalandırdığı için, Kureyş Allah'a kulluk ve ibadet etsin. 2.Kış ve yaz ticarî seferlerinde ve göçlerinde, güvenlik ve barış antlaşmalarından faydalandırdığı için, Kureyş Allah'a kulluk ve ibadet etsin. 3.Bu evin, Kâbe'nin rabbini ilâh tanırsınlar, candan Müslümanlar olarak Allah'a bağlansınlar, saygıyla Allah'a kulluk ve ibadet etsinler. 4.Kendilerini açlıktan kurtararak doyuran, korkudan kurtararak emniyete kavuşturan Allah'a kulluk ve ibadet etsinler.¹⁰¹

⁹³ Bkz. Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealı* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2004), 602.

⁹⁴ Mehmet Okuyan, *Kur'an -Meal Tefsir-* (İstanbul: Melisa Matbaacılık, 2021), 602.

⁹⁵ Abdülkadir Şener ve arkadaşları, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, (İzmir: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2014), 602.

⁹⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Mealı* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007), 53.

⁹⁷ Bkz. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 701.

⁹⁸ *Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meâli*, Haz. Hayrât Neşriyat İlim Araştırma Heyeti (İstanbul: Hayrât Neşriyat Yayınları, 2001), 602.

⁹⁹ Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Girişim Yayınları, ts.), 603.

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Bursevi, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Haz. Nedim Yılmaz (İstanbul: Damla Yayınevi, 2012), 602.

¹⁰¹ Ahmet Tekin, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru -Lügatli Tefsiri Meal-* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2010), 604.

Ahmet Tekin'in çalışmasının, neredeyse meal formatından "kısa tefsir" formatına evrildiğini söyler isek haksızlık yapmış olmayız. Nitekim kendisi, çalışmasına "lügatli tefsiri meal" kaydını da düşmüştür. Okuyan kimseye farklı boyutlarda yarar sağlayan bir meal diye tanımlanabilir. Sözcüklerin asıl anlamlarını, Mahmut Kısa'nın uyguladığı metodoloji gibi "bold" şeklinde belirlemiş olsaydı, kanaatimizce daha iyi olacaktı.

4.5. Türkçeye Çevrilen Meallerde

Türkiye'de Türkçe telif edilen mealler olduğu gibi başka bir dilden de Türkçeye tercüme edilen meallerin olduğunu söyleyebiliriz. Onlardan birisi de Muhammed Esed'in (ö.1992) açıklamalı mealidir. Kendisi sûreye "Kureyş'in emniyeti sağlanabilsin diye. Kış ve yaz seferlerindeki emniyeti. O halde bu Mabel'in Rabbine kulluk etsinler"¹⁰² şeklinde bir anlam vermiştir. Esed'in mealinde bazı kavram ve ifadeler için oldukça dipnotlar düşülmüş, konuyu daha anlama adına açıklamalar yapılmıştır.

Türkçeye tercüme edilen meallerden bir diğeri de Muhammed Hamidullah'ın (ö.2002) çalışmasıdır. Bu çalışma sadece bir çeviri olmayıp, gerekli görülen yerlerde açıklamalar yapılmıştır:

1-Kureyşlilerin¹⁰³ sözleşmeleri nedeniyle, 2-sözleşmeleri¹⁰⁴: kış ve yaz yolculukları! 3-Öyleyse bu Ev'in rabbine kulluk etsinler. Ki O, onları açlığa karşı besledi ve korkudan güvenli kıldı!¹⁰⁵

Bu mealde de dipnotlarla gerek görülen yerler için izahat yapılmıştır. Burada merhum Hamidullah'ın, Fransızca'ya çevirdiği mealindeki yöntem, kelimesi kelimesine, harfi harfine bir çeviri olma gayreti taşıdığından anlamlarda bir noksanlık varmış gibi okurda bir intiba bırakmaktadır. Söz konusu Türkçe meal, aslında çevirinin çevirisi durumundadır.

1.Allah, **Kureyş** kabilesinin huzur ve **güvenliğini sağlamak için**, 2.Özellikle de Mekke'nin en önemli gelir kaynağı olan kervan ticareti amacıyla **kışın** daha sıcak olan Yemen'e ve **yazın** da daha serin olan Suriye'ye yaptıkları **yolculuklarında onların güvenliğini sağlamak için** Kabe'yi Fil Ordusunun ve başkalarının saldırısından korumuştur. Böylece Arap Yarımadasında Kureyş'in saygınlığını artırarak Mekke'yi son derece güvenli bir şehir haline getirmiştir.¹⁰⁶

Yukarıda mealini kaydettiğimiz Mahmut Kısa'nın çalışmasında sözcüklerin asıl anlamlarının "bold" yazıyla biçimlendirildiği tespit edilmiştir. Bu yöntem, okuyan kimseye Arapça sözcüklerin Türkçe karşılıklarını bilmesini sağlayacaktır.

Çalışmamıza dahil ettiğimiz meal çalışmalarından biri de Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınan bir eserdir. Buraya almamızın nedeni, Müslüman milletlerin İslâm'a ve onun Kitabı'na

¹⁰² Bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 3/1310.

¹⁰³ Kureyş, Mekke'nin sakinleri ve Hz. Muhammed'in hemşehrileri ve onunla aynı kabileye mensup kimselerdir.

¹⁰⁴ M.467 yılına doğru Mekkeliler Bizans İmparatorluğu'ndan, Habeşistan Necaşisi'nden ve Himyeri Kralı'ndan ayrı ayrı birer belge almışlardı. Buna göre söz konusu ülkelere ticaret kervanlarıyla gidip gelem iznini almış bulunuyorlardı. Bu, memleketin ekonomisini değiştirdi ve İslâm'dan önce Mekkelilere, Arabistan'ın büyük bir kısmı üzerinde üstünlük sağladı.

¹⁰⁵ Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an Çeviri ve Açıklama*, çev. Abdülaziz Hatip- Mahmut Kanık (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 750. Muhammed Hamidullah'ın adı geçen mealine dair geniş bir değerlendirme için bkz. Zülfikar Durmuş, "Muhammed Hamidullah'ın Aziz Kur'an Adlı Meali Üzerine Tetkikler, Kur'an Mealleri Sempozyumu -eleştiriler ve öneriler-II, 24-26 Nisan 2003, İzmir" (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 69-85.

¹⁰⁶ Mahmut Kısa, Sûrenin ilk iki ayetini açıklamalı bir meal verdiği üçüncü ayetle şu şekilde bağlamıştır: O halde, bu huzur ve güven ortamının sürmesini istiyorlarsa, bu evin rabbine kulluk etsinler ve O'nun gönderdiği kulluk sistemini bireysel ve toplumsal hayata egemen kılsınlar. Bkz. Mahmut Kısa, *Kur'an-ı Kerim ve Kısa Açıklamalı Meali*, (Konya: Armağan Kitaplar, 2008), 723-724.

ne kadar önem verdiklerini vurgulamaktır. Karahanlı Türkçesiyle yazılan mealin hem ana metni hem parantezler içindeki Türkçe çevirisi aşağıdaki şekildedir:

-süretü-şureys bu şureys süresi dört âyet turur mekkede inmiş turur. (Kureys Süresi 4 ayettir, Mekke’de inmiştir)

-ol idi atı birle bağırşak yarlıkağlı. (Rahmân ve Rahîm Olan Allah’ın Adıyla)

1.şureys yaraşıklığı için. (Rabbin Kâbe’yi korumakla, Kureys’e birtakım imkânlar lütfetmiş), 2.könülleri eşitgeni için sefer kılmak kış yme yaynı. (Böylece onların kış ve yaz mevsimlerinde yaptıkları ticârî seferleri, güven içinde devam etmiştir.) 3.şulluk kılsunlar bu ew idisiye. (O halde Kureysliler şu Kâbe’nin Rabbinin lâyıkıyla tanıyıp O’na kulluk etmelidirler. 4.yana ol idi yétürdi anlarını açlıkdın korkınçsız kıldı anlarını korkınçdın. (Zira O, onları açlıktan kurtarıp doyurmuş ve her türlü korkudan emin kılmıştır.)

Mütercim, sürenin birinci ayeti için açıklayıcı bir dipnot düşmüştür.¹⁰⁷

5.Kavramsal Bağlamda Aynı Anlam Verilen Kelimeler

Bazı meal çevirmenleri, anlamı daha da güçlendirmek amacıyla yönelik kimi yerde parantez içi, kimi yerde ise parantez dışında “hiç olmazsa” ifadesini kullanmışlardır.¹⁰⁸ Mütercimler, ilâf kelimesine nüanslarla anlamlar yüklemiştir; onları aşağıdaki şekilde kategorize etmek mümkündür: “Ülfet” anlamını verenler¹⁰⁹; “ısındırıp alıştırdığı” anlamını verenler¹¹⁰; “ısındırıp yakınlaştırdığı” anlamını verenler¹¹¹; “güvenliğe kavuşturduğu” anlamını verenler.¹¹²

Meal yazarlarının sözcüklere verdikleri ortak anlamları şu şekilde tasnif etmek mümkündür: “korkudan emin kılan”¹¹³; “kış ve yaz”¹¹⁴; “yaz ve kış”¹¹⁵; “güvenliğini

¹⁰⁷ Bkz. Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Transkribeli Kur’ân Türçümesi (TİEM 73) - Türkiye Türkçesi Mealli Karşılaştırmalı Kur’ân-ı Kerim* (Konya: Konya Selçuklu Belediyesi, 2018), 4/437-438.

¹⁰⁸ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili -Asıl nüsha-*, 9/6149; H. Karakaya-K. Aytekin, *Taberî Tefsiri*, 9/233; Yusuf Işıcık, *Kur’ân Meali*, 471; Mustafa Yıldız, *Son Mesaj -Kur’ân-ı Kerim ve Gerekçeli Türkçe Meal-*, 645.

¹⁰⁹ Bkz. İsmail Hakkı İzmirli, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Ma’âni-i Kur’ân)*, 603; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Komisyon, 6/1423-1424; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 8/4088.

¹¹⁰ Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, çev. Zekeriyâ Yıldız, 15/622; *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (Gözden Geçirilmiş)*, Hayreddin Karaman ve arkadaşları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 5/693; Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 701.

¹¹¹ Abdülfettâh el-Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl*, 479; Bulaç, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 603.

¹¹² Mevdûdî, *Tefhîmü’l Kur’ân*, çev. Komisyon, 7/249; Abdülfettâh el-Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl*, 479; Bulaç, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 603.

¹¹³ *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Hayreddin Karaman ve arkadaşları, Medine-i Münevvere Baskısı, 601; *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (Gözden Geçirilmiş)*, H. Karaman ve arkadaşları, 5/693; Süyûtî, *Esbâbü’-Nüzûl*, çev. ve tahric: Abdülcelil Alpkıray, 585.

¹¹⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâi’ut-tefsîr*, çev. Halil Aldemir ve arkadaşları, 4/606; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 8/4088; Karakaya-Aytekin, *Taberî Tefsiri*, 9/233; İzzet Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, çev. Komisyon, 1/290; Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 7/249.

¹¹⁵ Kutub, *Fizilâl’il-Kur’ân*, çev. M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa, 16/383; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Komisyon, 6/1423-1424; İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, B. Karlığa-B. Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990, 15/8682; Mukâtil, *Tefsîr-i Kebir*, çev. Beşir Eryarsoy, 4/461-462; Abdülfettâh el-Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl*, çev. Salih Akdemir, 479; Hüseyin Atay, *Kur’ân-Türkçe Çeviri*, 602; Bulaç, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 603; Yıldız, *Son Mesaj -Kur’ân-ı Kerim ve Gerekçeli Türkçe Meal-*, 645.

sağlamak”¹¹⁶; mazi/geçmiş kipinde “doyurdu”¹¹⁷; fiilimsi/eylemsel kipinde “doyuran”¹¹⁸; “ibadet etsinler”¹¹⁹; “kulluk etsinler”¹²⁰; “korkudan emin kılmıştır.”¹²¹

6.Sonuç

Arapçanın oldukça zengin bir dil, bunun ötesinde Kur’ân’ın son derece muciz ve belîğ bir üsluba sahip olması, onu hakkıyla başka bir dile çevirmenin zorluğu konusunda görüş birliği oluşmuştur. Bu nedenle cumhuriyetin ilk yıllarında buna yakından tanıklık eden Muhammed Hamdi Yazır, Babanzâde Ahmed Naim ve Mehmed Akif gibi zevat, bu tarz çalışmaların tercüme değil, meal diye adlandırılması konusunda ittifak etmişlerdir.

Gerek telif gerekse çeviri olsun, kaleme alınan bütün ilmî çalışmalarda esas olan amaç, okurun yorulup bıkmadan ondan fevkalade yararlanması, kişiye ilme ilgi duyma erdemini kazandırması beklenir. Çünkü çeviride esas alınan kitap, ilahî kutsal bir metindir. Ona olağanüstü bir hassasiyetin gösterilmesi, en ideal manada bütün çeviri maharetlerinin harcanması gerekir.

Çalışmada hem Türkçeye çevrilen hem Türkçe telif edilen atmış küsur tefsir, esbâb-ı nüzulü konu edinen ve meal esere ulaşılmış, onlardaki cümleler irdelenmiş, aynı sözcüğe

¹¹⁶ Bkz. Kısa, *Kur’ân-ı Kerim ve Kısa Açıklamalı Meali*, 723-724; *Kur’ân Yolu Meali*, Hayreddin Karaman ve arkadaşları (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 602; *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Hayreddin Karaman ve arkadaşları, 2020, 5/692.

¹¹⁷ Mukâtil, *Tefsîr-i Kebir*, çev. Eryarsoy, 4/461-462; Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, 9/6149; Elmalılı, *Kur’ân-ı Kerim ve Satır Arası Kelime Meali*, sad: A. Cevad Karaman, 604; *Kur’ân Meali*, 471; Toptaş, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali*, 602; *Kur’ân-ı Kerim ve Muhtasar Meâli*, Haz. Hayrât Neşriyat, 602.

¹¹⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur’ân*, çev. Beşir Eryarsoy, 19/369-373; Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl -Ayet-i Kerimelerin İniş Sebepleri-*, çev. Abdülcelil Alpkıray, 585; Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl*, çev. Salih Akdemir, 479; Elmalılı, *Satır Arası Kelime Meali*, sad: Süleyman Doğan, 602; Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, çev. Mehmet Keskin, 6/610; Bursevî, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Haz. Nedim Yılmaz, 602; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, 3/1223; H. Atay, *Kur’ân-Türkçe Çeviri-*, 602; *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Hayreddin Karaman ve arkadaşları, (Medine-i Münevvere: nşr. Suudi Arabistan Krallığı, 1987), 601; Bulaç, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 603; Ahmet Tekin, *Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru*, 604; Mustafa Yıldız, *Son Mesaj -Kur’ân-ı Kerim ve Gerekçeli Türkçe Meal-*, 645.

¹¹⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebir*, çev. Beşir Eryarsoy, 4/461-462; İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, çev. B. Karlığa-B. Çetiner, 15/8682; Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, 2/957-958; Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsîr*, çev. Abdüsselam Arı, 16/389; Ali Fikri Yavuz, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meâl-i Âlisi*, 602; Hasan Karakaya-Kerim AYTEKİN, *Taberî Tefsiri*, 9/233; Medine Balcı, *Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meali*, 1188; Mahmut Toptaş, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali*, 602; *Kur’ân-ı Kerim ve Muhtasar Meâli*, Haz. Hayrât Neşriyat, 602; Ahmet Tekin, *Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru -Lügatli Tefsiri Meal-*, 604.

¹²⁰ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Komisyon, 6/1423-1424; İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medid*, çev. Dilaver Selvi, 11/154; Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, çev. Mehmet Keskin, 6/610; Süyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl -Ayet-i Kerimelerin İniş Sebepleri-*, çev. ve tahric, Abdülcelil Alpkıray, 585; Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, 1/290; Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, 9/6149; Elmalılı, *Satır Arası Kelime Meali*, sad: S. Doğan, 602; Elmalılı, *Kur’ân-ı Kerim ve İzahlı Meâl-i-Türkçe Anlamı-*, Haz. S. Gümüş-Y. Çiçek-M. Demirci-, 604; Elmalılı, *Kur’ân-ı Kerim ve Satır Arası Kelime Meali*, sad: A. Cevad Karaman, 604; Elmalılı, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, sad: Lütfullah Müftüoğlu-Murat Haliloğlu, 445; Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, çev. C. Koytak-A. Ertürk, 3/1310; Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur’ân Çeviri ve Açıklama*, çev. A. Hatip-M. Kanık, 750; *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Hayreddin Karaman ve arkadaşları (Medine-i Münevvere: nşr. Suudi Arabistan Krallığı, 1987), 601; Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meali*, 602-603; 3/616; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Meali*, 53; Yusuf Işıcık, *Kur’ân Meali*, 471; Feyizli, *Feyzü'l-Furkan*, 602; Ali Bulaç, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 603; Mustafa Yıldız, *Son Mesaj -Kur’ân-ı Kerim ve Gerekçeli Türkçe Meal-*, 645.

¹²¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, 15/8682; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Komisyon, 6/1423-1424; Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsîr*, çev. Abdüsselam Arı, 16/389; Ali Fikri Yavuz, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meâl-i Âlisi*, 602; Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Transkribeli Kur’ân Tercümesi (TİEM 73)- Türkiye Türkçesi Mealli Karşılaştırmalı Kur’ân-ı Kerim*, 4/437-438.

verilen anlamlar, istatistiksel bir formatta kaydedilmiştir. Değerlendirme ve analizin sonunda bazı meal yazarlarının, aynı eserin farklı baskılarında meal değişikliğine gittikleri müşahede edilmiştir. Bir kısmı, meali okuyacak kişilerin, ayetlerin anlamlarını ve ilintili olayları daha iyi kavramaları için dipnotlar ya da parantez içi notlar düştikleri görülmüştür. Bu metodolojideki amaç, daha güzel ve ideale varma isteğine yönelik bir çaba olarak telakki edilmiştir. Nitekim Mehmed Akif'in, Mısır'dan Elmalılı'ya gönderdiği mealinin bazı müsveddeleri için Elmalılı'nın, "tercümelerin çok güzel ve sade olduğunu, ancak cezâlet hususunda biraz zayıf bulunduğunu" yazması üzerine Akif'in, onu doğruladığı ama on yıl önce yazmış olsaydı, cezâletin mümkün olduğunu, fakat o süreçte dilde sadeliğe doğru büyük bir değişimin olması nedeniyle cezâletten daha çok, sadeliği tercih ettiğine dair görüşü, bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir.

Meal yazarlarından bazılarının aynı sözcüğe fiil/yüklem, bazılarının ise fiilimsi/eylemsel veya bağlaç formatta anlam verdiği tespit edilmiştir. Örneğin İlâf kelimesine verilen anlamlar daha çok, "ülfet", "uzlaşma", "ısındırıp alıştırdığı", "ısındırıp yakınlaştırdığı", "güvenliğe kavuşturma", "alıştırma", "sevdirme, sevdirilme" gibi sözcükler olmuştur. Sûrenin diğer ayetlerine verilen ağırlıklı anlamlar ise "doyuran", "ibadet etsinler", "kulluk etsinler" ve "korkudan emin kılmıştır" gibi ifade ve ibarelerdir.

Çalışmada sadece konu edinilen ayetler, bazı yerlerde ise Kureyş sûresinin diğer ayetleri literal bağlamda ele alınmış, meallerin diğer yönlerine temas etmede sınırlı kalınmıştır. Meallerde verilen Türkçe metinlere müdahale edilmemiştir. Birçok meal metninde, meallerin başındaki küçük harfler, olduğu gibi yazılmıştır. Örnek: 2.yazın ve kışın göç etmeye ülfet ettirdikleri için. 3.beytin bu Rabbine ibadet etsinler.

Çalışmada kelime-kelime verilen meallerin, okuyan kişiyi yordduğu ama akademik planda çalışmak isteyenlere -sınırlı da olsa- yararlı olacağı sonucuna varılmıştır. Mealin formatı hangi kategoride olursa olsun, onun sürükleyici bir üsluba, okuyan tarafından kolaylıkla anlaşılır bir özelliğe ve günün koşullarına göre sade bir dil içermesi gerekir. Bazı meallerin sözü edilen özelliklere sahip olduğu söylenemez.

Bu çalışmada tespit edilen noktalardan bir diğeri de şudur: Meal çalışması yapacak kimselerin, aslında bir müfessirde bulunması gereken şartları taşıması gerekmektedir. Bunların başında hem Arap dili ve edebiyatına hem Türk dili ve edebiyatına vakıf olma şartı gelmektedir. Şu anda meal kaleme alanların hepsinin, söz konusu şartları taşıdığı söylenemez. Bu itibarla bu alandaki vükufuzluk ve ehliyetsizlik, beraberinde birçok hataların oluşmasına neden olmaktadır, olacaktır. Hatta ticarî amaçla yapılan meallerin, söz konusu hataları katladığını söylemek mümkündür. Bu itibarla her konuda olduğu gibi bu alanda da ehliyet sahibi uzman ve ticarî hırs taşımayan kimselerin kalem oynatması gerekmektedir.

Ne gariptir ki "hor görmek, çıkışmak, kızdırmak" anlamlarına gelen *ne-he-re/ نَهَرَ* (Duhâ, 93/10) fiili ile "(hayvanı) kesmek, boğazlamak" anlamlarına gelen *na-ha-ra/ نَحَرَ* (Kevser, 108/2) fiilini birbirinden ayırt edemeyen; hatta birini diğerine destek/delil olarak vurgulayan meal yazarları bulunmaktadır. Bu nedenle gerek ilmî gerekse İslâmî hassasiyetten uzak bu minvaldeki meali çalışmamıza dahil etmedik.

Bu itibarla bütün meal ve tefsir yazarlarının, heva ve hevesine göre ayetleri yorumlayanlar hakkında Hz. Peygamber'in verdiği haberi göz ardı etmemeleri gerekir diye düşünüyoruz.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akdemir, Salih. *Son Çağrı Kur'ân*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Aktaş, Erhan. *Kerîm Kur'ân Türkçe Çeviri*. Ankara: Emsal Matbaacılık, 2022.
- Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali*. Ankara: Kılıç Kitabevi, 1975.
- Altuntaş, Halil-Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Atay, Hüseyin. *Kur'ân-Türkçe Çeviri*. Ankara: Atay Yayınları, 2013.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük -Kubbealtı Lügati-*. 3 Cilt. İstanbul: Mas Matbaacılık, 2010.
- Bakırcı, Mehmet. *30. Cüz Nebe'-Nas*. Konya: Serendib Yayınları, 2020.
- Balcı, Medine. *Kur'ân-ı Kerîm ve Kelime Meali*. İstanbul: Ebrar Yayınları, 1991.
- Baltacıoğlu, İsmayil Hakkı. *Kur'ân*. Ankara: Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A Ş., 1957.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Meali*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl fi tefsiri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ. *es-Sünenü's-sağîr*. 4 Cilt. Karaçi: Câmîâtü'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, 1989.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ. *Şu'abü'l-îmân*. 14 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen. *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.
- Bulaç, Ali. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Girişim Yayınları, ts.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*. Haz. Nedim Yılmaz. İstanbul: Damla Yayınevi, 2012.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sihâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. 3 Cilt. İstanbul: nşr. Mürşit Çantay, 1990.
- Derzeve, İzzet. *et-Tefsîrü'l-Hadîs-Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri*. çev. Komisyon. 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1994.
- Doğrul, Ömer Rıza. *Tanrı Buyruğu -Kur'ân- Kerîm'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi-* 2 Cilt. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1955.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Tekmiletü'l-me'âcim el-Arabiyye*. çev. Muhammed Selîm en-Na'imî. 10 Cilt. Bağdat: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1979.
- Durmuş, Zülfikar. "Muhammed Hamidullah'ın Aziz Kur'ân Adlı Meali Üzerine Tetkikler, Kur'ân Mealleri Sempozyumu -eleştiriler ve öneriler-II, 24-26 Nisan 2003, İzmir". Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'âs. *Sünen*. 4 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1999.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1974.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ. *el-Müsned*. 13 Cilt. Dimaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1984.
- Ebüsuûd Efendi. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ersoy, Mehmed Âkif. *Kur'ân Meali Fatıha Sûresi- Berâe Sûresi*. Haz. Recep Şentürk- Asım Cüneyd Köksal. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2012.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı*. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. 15 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Feyzü'l-Furkan -Tefsirli Kur'ân-ı Kerîm Meali-* İstanbul: Server Yayınları, 2014.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe. *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr*. 2 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1987.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakûp. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gülle, Sıtkı. *Kelime Anamlı Kur'ân-ı Kerîm Meali*, İstanbul: Huzur Yayınevi, 1999.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'ân Çeviri ve Açıklama*, çev. Abdülaziz Hatip- Mahmut Kanık. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Havva, Said, *el-Esâs fî't-tefsîr*, çev. Abdüsselam Arı. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1992.
- Hererî, Muhammed Emîn. *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 33 Cilt. Beyrût: Dârü Tavki'n-Necât, 2001.
- Hicâzî, Muhammed Mahmud. *Furkân Tefsiri*. çev. Mehmet Keskin. 6 Cilt. İstanbul: İlim Yayınları, ts.
- Işıcık, Yusuf. *Kur'ân Meali*. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2010.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015.
- İbn Atıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Muhâribî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. 2 Cilt. Beyrût: Şirketü Dâri'l-Erkam, H/1416.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-lüga*. thk. Remzî Münîr Ba'labekî. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî. *el-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1989.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed. *Bedâi'ut-tefsîr*, Halil Aldemir-Mehmet Ali Kara -Savaş Kocabaş. İstanbul: Polen Yayınları, 2011.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner. 15 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdır, 3. Basım, 1300.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâil ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. 11 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Ma'âni-i Kur'ân)*. İstanbul: Eren Yayınları, ts.
- Kâdi, Abdülfettâh. *Esbâb-ı Nüzûl -Sahabe ve Muhaddislere Göre-*, çev. Salih Akdemir. Ankara: Fecr Yayınevi, 1995.
- Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2008.
- Karakaya, Hasan- Aytekin, Kerim. *Taberî Tefsiri*. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Kısa, Mahmut. *Kur'ân-ı Kerîm ve Kısa Açıklamalı Meali*. Konya: Armağan Kitaplar, 2008.
- Koçyiğit, Talat. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Mealisi*. Konya: Hüner Yayınevi, 2021.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*. H. Karaman- A. Özek-M. Çağrıçı-İ. Kâfi Dönmez- S. Gümüş- A. Turgut. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meali*. Haz. Hayrât Neşriyat İlim Araştırma Heyeti. İstanbul: Hayrât Neşriyat Yayınları, 2001.
- Kur'ân Yolu Meali*. H. Karaman- M. Çağrıçı-İ. Kâfi Dönmez- S. Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. H. Karaman-İ. Kâfi Dönmez- M. Çağrıçı-S. Gümüş. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (Gözden Geçirilmiş)*. H. Karaman-İ. Kâfi Dönmez- M. Çağrıçı-S. Gümüş. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu 'li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*. çev. Beşir Eryarsoy. 19 Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 2003.
- Kutub, Seyyid. *fî Zilâl'il-Kur'ân*. çev. M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîru'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn)*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Mevdûdî, Ebü'l-Ala. *Tefhîmü'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*. çev. Komisyon. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1988.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîr-i Kebir*. thk: Abdullâh Mahmûd Şehhâte. çev. Beşir Eryarsoy. 4 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Naci, Muallim. *Lügat-ı Naci*. İstanbul: Asır Matbaası, 1322.
- Nesai, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud. *Medârikü't-tenzil ve hakâikü't-te'vil*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998.
- Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Sa'd b. Ubeydullâh. *Şemsu'l-'ülûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*. 11 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsir, 1999.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'ân -Meal Tefsir-*. İstanbul: Melisa Matbaacılık, 2021.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mü'cemü'l-lügati'l-'Arabîyye el-mu'âsıra*. 4 Cilt. Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihü'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed Âşûr. 10 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm-Ebü Bilâl Ganîm b. Abbâs. 6 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997.
- Sıddîk Hasan Hân, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kınnevcî. *el-Bulga ilâ usûli'l-lüga*. thk. Sahnâd Hamdân Samarrâî. 2 Cilt. Tikrît/İrâk: Risâletü Câmia, ts.

- Süyûtî, Celâleddîn Ebül-Fadl Abdürrahman b. Muhammed. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr, (Hadislerle Kur'ân Tefsiri)*. çev. Zekeriya Yıldız. 15 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- Suyûtî, Celâleddîn Ebül-Fadl Abdürrahman b. Muhammed. *Esbâbü'n-nüzûl -Ayet-i Kerimelerin İniş Sebepleri-*. çev. ve tahriç, Abdülcelil Alpkıray. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016.
- Şener, Abdülkadir ve Arkadaşları. *Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. İzmir: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2014.
- Şinkîfî, Muhammed Emîn b. Muhammed el-Muhtâr. *Edvâü'l-beyân fi izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1984.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullâh. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr. 2 Cilt. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *Kitâbü'd-Du'â*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1413.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi'ü'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tokay, Ayşe. *Nahvin Doğuşu*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Toptaş, Mahmut. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meali*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2004.
- Tekin, Ahmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru -Lügatli Tefsiri Meal-*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2010.
- Türkçe Sözlük. haz. Komisyon. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- Türkmen, Sadık. *İniş Sırasına Göre Kur'ân'ın (Kâinat/Sünnet ve Akıl/Bilim Işığında Yapılmış) Türkçe Çevirisi*. İstanbul: Sadık Türkmen Yayınları, 2010.
- Ünlü, Suat. *Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Transkribeli Kur'ân Türcümesi (TIEM 73)- Türkiye Türkçesi Mealli Karşılaştırmalı Kur'ân-ı Kerîm*. 4 Cilt. Konya: Konya Selçuklu Belediyesi, 2018.
- Yavuz, Ali Fikri. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâl-i Âlisi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Sad: Lütfullah Müftüoğlu-Murat Haliloğlu. İstanbul: Dergâh Ofset, 2008.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Satır Arası Kelime Meali*. Sad: Süleyman Doğan, İstanbul: Aktif Dağıtım, 2016.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Kur'ân-ı Kerîm ve Satır Arası Kelime Meali*. Sad: A. Cevad Karaman. Konya: Kervan Yayın Dağıtım, ts.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli-Türkçe Anlamı-*. Haz. Sadreddin Gümüş-Yakup Çiçek-Muhsin Demirci-. İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, 1997.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*. haz. Kasım Yayla. İstanbul: Merve Basım Yayın Dağıtım, 2015.
- Yeğin, Abdullah. *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1973.
- Yıldız, Mustafa. *Son Mesaj -Kur'ân-ı Kerîm ve Gerekçeli Türkçe Meal*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2013.
- Yolcu, Mehmet. "Dil: İşlevi, Çeşitleri ve Alanları Bağlamında Kavramsal Bir İnceleme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/4, (2002), 67-96.
- Yolcu, Mehmet. *İnsan Onuruna Yakışır Hayatın Parametreleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.

- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzil ve 'uyûni'l ekâvil fi vucûhi't-te'vil*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Keşşâf Tefsiri*. çev. Komisyon. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîrü'l-münîr*. 30 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1991.